

SOUKROMÍ V LATINSKÝCH A ČESKÝCH BIBLICKÝCH TEXTECH*

JOSEF ŠIMANDL

ABSTRACT

Privacy in Czech and Latin biblical texts

This paper ponders whether the notion of privacy should be seen as not biblical or not Catholic. Several Catholic encyclopedias were skimmed; the increasing interest in this topic is evident, although the prevailing point of view belongs not to theology or biblical studies, but to (ecclesiastical) law. In the following section of the paper, Czech words for privacy/private (*soukromí/soukromý*) in the Czech Ecumenical Translation and in the most notable older translation (Bible kralická) are examined and compared with their counterparts in Latin and Greek Bibles. The Old-Czech word *súkromí* with its strictly local sense is mentioned as well. To sum up: The examined words are plausibly used in the translation; the notion belongs to the biblical world and is worth of further research.

Keywords

Notion of privacy; Czech words for privacy; Biblical studies

DOI: 10.14712/23363398.2019.10

Motivací k práci na příspěvku byl studentova námitka o nebibličnosti představy soukromí a soukromého, sdělená poté, co jsme se v biblickém překladu z 20. století setkali s užitím adjektiva *soukromý*. Je pravda, že zejména texty evangelií obsahují výzvu oprostít se od soukromého majetku: nejvýrazněji v Ježíšově radě *prodej, co máš*,

* Příspěvek vyšel z referátu předneseného 1. června 2018 na konferenci *Jazyk a styl biblického překladu: česká a polská perspektiva*, oddělení starých jazyků Katedry biblických věd KTF UK.

a rozdej chudým (Mt 19,21); nemáme také shromažďovat poklady na zemi, ale v nebi (Mt 6,19–20); i Ježíšovi učedníci jsou vysláni v krajní skromnosti (Mk 6,8–10). Přitom však Ježíšovo působení má nejen rozměr veřejný, jímž je vyučování v synagoze nebo promluvy k zástupům, které se kvůli Ježíšovi shromáždily, ale jeho integrální složkou jsou i návštěvy v soukromých domácnostech a setkávání s jednotlivci; vyprávění o uzdravení hluchoněmého (Mk 7,33) začíná slovy *vzal si ho stranou*, takže zázrak je vykonán v soukromí; Ježíš nás také nabádá, abychom s Bohem komunikovali prostřednictvím modlitby, půstu aj. nikoli tak, aby nás lidé viděli, ale v skrytu neboli v soukromí (o modlitbě Mt 6,6; o půstu Mt 6,18).

Tím se otevírá celý komplex otázek, z nichž vybíráme:

A. Patří představa soukromého k biblickému světu a ke katolické víře? Figuruje pojem soukromého/soukromí v katolických encyklopediích?

B. Co v latinském, popř. v novozákonním řeckém textu Bible odpovídá novočeským výrazům *soukromý/soukromí*? V čem se liší situace ve staročeských textech?

Existenci představy soukromého je z Bible jako celku doložena do té míry, že bez této představy by byla kompendiem jiné náboženské nauky a jiného pojmání světa. V úhelném kameni direktiv pro život člověka, v mojžíšském Desateru, máme příkázání *Nepokradeš*, které by bez existence soukromého vlastnictví nedávalo smysl. Osobní soukromí by bylo narušeno například „odkrytím nahoty“ (Gn 9,22; Lv 18,7–9). Komunikace v soukromí, nikoli na veřejnosti, tzn. vzít si někoho stranou a tam s ním promluvit (Sk 23,19; Mt 18,15),² se na řadě míst doporučuje nebo provádí jako vhodnější. Že i do soukromí mířila Ježíšova praxe a také jeho výzvy, to jsme už připomněli. Představa soukromého se tedy dotýká různých situací a tím je dána poměrně široká paleta vyjadřovacích možností, které bychom v úplnosti ani nemohli sledovat.

Katolické encyklopedie podávají dvojí svědectví: jednak že to či ono odedávna bylo soukromé, jednak že celkové uchopení pojmu soukromého je poměrně mladá záležitost. Tak například *New Catholic Encyclopedia*,³ která má pět svazků a tři série dodatků, uvádí ve svém rejstříku jen filozofický pojem *Privation* a heslo *Private chapels*. Podobně

² Mt 18,15 podle ČEP: *Když tvůj bratr zhřeší, jdi a pokárej ho mezi čtyřma očima*. To má být první pokus řešení, a teprve selže-li, mají následovat pokusy „oficiálnější“ neboli (1) *příber k sobě ještě jednoho nebo dva* a zejména (2) *oznam to církvi*.

³ *New Catholic Encyclopedia* (Detroit: Thomson Gale, 2003–2011).

Encyklopedia Katolicka,⁴ přestože její vydávání trvalo 41 let a odehrály se během něho zásadní proměny společnosti i věroučných akcentů, má jen hesla *prywatne kościoły, prywatne objawienia*.⁵

Nepoměrně širší zpracování představuje *Lexikon für Theologie und Kirche* (1957–1967),⁶ jehož dodatky zpracovávají nauku 2. vatikánského koncilu. Najdeme v něm podle rejstříku (tučně jsou uvedena samostatná hesla): **Privat-** *-buße, -eigentum, -exorcismus, -geheimnis, -gelübde, Privation, -kapelle, -kapital(ismus), Privatklage, -messe, -offenbarung, -schulen, -versicherung* a náдавkem *Privattempelwesen* jako germánské historické podloží pro *Eigenkirche = ecclesia propria*, srov. výše *private chapels* a *prywatne kościoły*. Jsou tu tedy popsány také nebiblické až moderní jevy ze života církve (nejen katolické) ve světě. Týž slovník ve svém revidovaném vydání (2009)⁷ má už komplexní heslo *Privatsphäre*, kde je v odkazech i monografie *Kirche u. Datenschutz* (Th. Hoeren; Essen 1986).⁸ Táž encyklopedie také připomíná, že podle pietistů nebo osvícenců je veškerý náboženský život soukromá záležitost. Podstatnější je, že až na heslo *Privatsphäre* se encyklopedická hesla zabývají soukromím ve smyslu (církve)něprávním – nikoli ve smyslu teologickém, ba ani biblistickém.

Novočeské adjektivum *soukromý* má podle SSJČ⁹ poměrně široké použití:

soukromý (†soukromní Tyl, †soukromný Lum.) příd. *privátní* (op. *veřejný*) **1. jsoucí v majetku, péči, službách jednotlivce, nikoli veřejnosti, jednotlivce se týkající**: s-é vlastnictví (výrobních prostředků); s-é firmy; s. sektor; s-é budovy, zahrady; s-á škola; s. ústav; s-é hodiny (vyučovací); s. učitel; s. pacient; s. učenec; s. podnikatel; s-é podnikání; s-á iniciativa; veř. spr. (dř.) s. zaměstnanec; práv. (dř.) s-é právo; s-á žaloba; s. žalobce; s. majetek; škol. (dř.) s. docent *kt. není*

⁴ *Encyklopedia Katolicka* (Lublin: KUL, 1975–2014).

⁵ Soukromá zjevení, tj. zjevení církví (zatím) neuznávaná, představují takovou dimenzi soukromého, která je stavěna do protikladu vůči obecně sdílené katolické víře.

⁶ Buchberger et al., *Lexikon für Theologie u. Kirche* (Freiburg: Herder, 1957–1967).

⁷ *Lexikon für Theologie und Kirche, durchgesehene Ausgabe „Sonderausgabe“*, ed. W. Kasper (Freiburg: Herder, 2009).

⁸ V době konání konference (viz pozn. 1) vrcholily mediální i institucionální aktivity spojené se zaváděním GDPR (General Data Protection Regulation) v Evropské unii, a tedy i v České republice. Stáří/zastaralost Hoerenovy monografie z předinternetové éry by bylo třeba zvážit; její existence však svědčí o tom, že postojí církve k ochraně dat jako k formě ochrany soukromí byla věnována pozornost už před třemi desetiletími.

⁹ *Slovník spisovného jazyka českého* (Praha: Academia, 1960–1971).

zaměstnancem vysoké školy; úč. (dř.) s. účet osobní účet podnikatele n. společníka ve vlastním podniku 2. dějící se, konaný s vyloučením veřejnosti; osobní 4: s-é záležitosti; s-é listiny; s-é zájmy; úzce s. život intimní; s. rozhovor; s-á korespondence; s. telefonní hovor; to je moje s-é mínění; s. tisk (dř.) vydaný jednotlivcem pro omezený počet čtenářů; jaz. s. projev neoficiální, neveřejný; ... (následují příhruždovaná slova)

Tento přes půl století starý popis sice omezuje význam ‚neoficiální‘ (v soukromém rozhovoru přiznal, že ...) jen na sféru jazykovědy. Přesto lze významy adjektiva v zásadě shrnout do dvou vzájemně souvisejících významových okruhů: *týkající se jedince* a *vylučující veřejnost*; jejich vymezení se děje na základě akcentu položeného na jeden z komplementárních prvků významu.

Výskyt řetězce *soukrom* v Českém ekumenickém překladu Bible (dále ČEP) jsme vyšetřili podle internetového zdroje.¹⁰ Našlo se 7 míst, která lze podle významu adjektiva roztrždit takto:

- protikladný/komplementární k tomu, co se týká celé obce: 2 doklady, Mac;
- chránící intimitu: 1 doklad, Sir;
- pojmenovávající soukromé bydlení: 1 doklad, Act;
- vyjadřující situaci „zvlášť od ostatních“ (může se týkat menší skupiny): 3 doklady, Mt, Mk, Ga.

Tato místa představíme nyní podrobněji, provnáme je se zněním ve Vulgátě¹¹ (popř. také se zněním řeckým) a v Bibli kralické¹² (dále BK).

Význam PROTIKLADNÝ/KOMPLEMENTÁRNÍ K TOMU, CO SE TÝKÁ CELÉ OBCE má jednak 2Mak 4,5: *vypravil se ke králi. Nechtěl na občany žalovat, ale měl na zřeteli **prospěch obecný i soukromý** všeho lidu*. Poněkud obtížněji srozumitelné vyjádření (soukromý prospěch všeho lidu?) má pandán ve Vulgátě *communem utilitatem apud semet ipsum universae multitudinis considerans*, který vychází z jiného znění/chápání

¹⁰ Bible – český ekumenický překlad (60.–70. léta 20. století s pozdějšími dodatky). Prohledáváno na adrese <https://www.bibleserver.com/search/CEP/soukrom/1> v květnu 2018. – Zvolený způsob vyhledávání pokrývá adjektivum *soukromý* a pokrýl by také adverbium *soukromě* i substantivum *soukromí*, dále slova *soukromník*, *soukromnice*, *soukromničit*, *soukromoprávní*. V ČEP se našlo jen adjektivum *soukromý*.

¹¹ *Vulgata*: znění podle Vulgata Clementina, dostupné na <http://cz.bibleserver.com>; ověřeno 15. 10. 2018.

¹² *Bible kralická*: znění podle *Česká synoptická Bible* (ČEP a BK) (Praha: ČBS, 2008)

tohoto místa: výraz pro soukromé *apud semet ipsum* se logičtěji pojí s participiem *considerans* než s bezprostředně předcházejícím slovem *utilitatem*. BK má toto řešení: *vypravil se k králi. Ne že by chtěl na měšťany žalovati, ale užitek obecný i obzvláštní (...) všeho množství opatruje*. Vyjádření *obzvláštní užitek* je zavádějící a signalizuje překladatelský problém. V řeckém textu podle Septuaginty¹⁵ najdeme k onomu *obecný i obzvláštní* BK předlohu ve formulaci/figuře *κοινῆ καὶ κατ' ἰδίαν*, která se zajisté užívala i o obecném a zvláštním, zde je však spíše užita o dobrodiních prokázaných obci i jednotlivcům.

Druhý doklad je 2Mak 9,26. ČEP má: *Žádám vás tedy a prosím, abyste pamatovali na **dobrodiní, obecná i soukromá**, a zachovávali dosavadní náklonnost ke mně i k mému synovi*. Vulgata na tomto místě má *memores beneficiorum publice et privatim*, takže pro označení soukromého užila slovo formálně asi nejbližší dnešnímu chápání. V BK stojí: *Protož prosím vás i napomínám, abyšte pamatujete na ta dobrodiní, vůbec i obzvláštně, jedenkaždý tu přítomnou přívětivost ke mně i k synu zachovali*. Tento překlad tedy opět uhýbá z dimenze veřejný × soukromý k dimenzi obecné × zvláštní – anebo, chcete-li, zpět k řeckému *κοινῆ καὶ κατ' ἰδίαν*, které je tu stejné jako v 2Mak 4,5 (a je navíc stejné i v Mk 4,34 – viz níže). Na obou místech ze 2Mak pokročil ČEP od doslovnosti k interpretaci.

Význam CHRÁNÍCÍ INTIMITU má Sír 29,21: *Hlavní věc pro život je voda, chléb a oděv, i dům, který poskytuje soukromí*. Vulgata toto místo podává takto: *initium vitae aqua et panis et vestimentum et domus protegens turpitudinem*, kde především obydlí příkryvá/ochraňuje mrzkost, přičemž vazba na substantivum *vestimentum* ‚oděv‘ je slabší, pokud ji vůbec uznáme; české vyjádření *poskytuje soukromí* lze v obou případech chápat jako eufemismus. BK má stejné místo označené jako 29,25 a textuje takto: *Počátek života lidského jest voda a chléb, dům a oděv, kterýž příkryvá hanbu*; tady je zakrývací funkce vztažena jen k oděvu, pokud odmítneme hypotézu neobratného překladu; soukromím se neoperuje, české vyjádření tu doslovně odpovídá latinskému *protegens turpitudinem*. V řeckém Ἀρχὴ ζωῆς ὕδωρ καὶ ἄρτος καὶ ἱμάτιον καὶ οἶκος καλύπτων ἀσχημοσύνην se participium jednoznačně vztahuje jen k příbytku díky tomu, že řecké participium καλύπτων má na rozdíl od latinského *protegens* tvaru rozlišené rodem; nezapomeňme také na

¹⁵ *Septuaginta*, citováno podle <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/>, ověřeno 15. 10. 2018.

pořadí substantiv, které si BK upravila. Navíc protože funkci ochraňovat soukromí má spíš dům než oděv, zasluhuje způsob, jak se tu vyhnout slovu *hanba/mrzkost* ap., pochvalu.

Pojmenování SOUKROMÉHO BYDLENÍ nalézáme také ve Sk 28,16. Toto místo zní v ČEP takto: *Když jsme přišli do Říma, dostal Pavel dovolení, že může bydlet v soukromém bytě s vojákem, který ho bude hlídat.* Vulgata má: *permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente eum milite.* Takovému znění odpovídá i řecký text Septuaginty ἐπετρέπη τῷ Παύλῳ μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. Zájmeno sám stačilo také překladatelům BK: *Když jsme přišli do Říma, setník dal vězně v moc hejtmanu vojska, ale Pavlovi dopuštěno, aby sám bydlil s žoldněřem, kterýž ho ostríhal.* Řešení ČEP je tedy spíš výkladem než překladem a dosazuje znalost reálií, kterou sám překládaný text neobsahuje (soukromé bydlení důstojníků).

Na třech novozákonních místech se zkoumaný výraz vyskytuje ve významu ZVLÁŠTĚ OD OSTATNÍCH.¹⁴ První je Mt 10,27: *Co vám říkám ve tmě, povězte na světle; a co slyšíte v soukromí, hlásejte ze střež.* Druhá část má ve Vulgátě podobu *quod in aure auditis praedicate super tecta*, Novum Testamentum Graece¹⁵ má odpovídající ὁ εἰς τὸ οὐρανὸν ἀκούετε, κηρύσσετε ἐπὶ τῶν ὀραμάτων. BK překládala: *Což vám pravím ve tmách, pravte na světle, a co v uši slyšíte, hlásejte na domích.* Na tomto místě udělal ČEP krok od metonymického vyjádření pomocí částí těla k pojmenování prostředí, které bylo soukromé.

Druhé místo je Mk 4,34: *Bez podobenství k nim nemluvil, ale v soukromí svým učedníkům všechno vykládal.* Setkáváme se tu s povážlivou, ale v evangeliích opakovaně poznamenanou skutečností jedné, méně jasné, náznakové nebo obrazné věrouky pro veřejnost a druhé s výkladem pro učedníky. Citovaný verš zní ve Vulgátě *sine parabola autem non loquebatur eis, seorsum autem discipulis suis disserebat omnia*; to odpovídá i znění v Septuagintě χωρὶς δὲ παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς ἐπέλευν πάντα. Pozoruhodné je podání BK: *Bez podobenství pak nemluvil jim, ale učedníkům svým soukromí vykládal všechno*; výraz *soukromí* je tu – odchylně od dnešní

¹⁴ Tomuto významu by se dalo podřadit i *soukromé bydlení*, ale kvůli odlišné situaci v textu jsme je vydělili zvlášť.

¹⁵ *Novum Testamentum Graece*: ed. Nestle – Aland 28, dostupná v digitální podobě na <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/novum-testamentum-graece-na-28>; ověřeno 15. 10. 2018.

češtiny – adverbium, které znamená ‚soukromě, v soukromí‘, jak odpovídá staročeskému stavu; viz o něm níže.

Třetí takové místo je Ga 2,2: *Šel jsem tam na Boží pokyn a těm, kteří jsou ve zvláštní vážnosti, jsem v soukromí předložil evangelium, které zvěstuji pohanům, aby snad moje nynější i dřívější úsilí nebylo nadarmo.* Vyjadřuje se tu jednota obojího (soukromého i veřejného) znění evangelia, jak ho podával sv. Pavel. Onomu místu odpovídá ve Vulgátě *Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum illis Evangelium, quod praedico in gentibus, seorsum autem iis qui videbantur aliquid esse : ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem* a v Novum Testamentum Graece ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν· καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσιν, κατ’ ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσιν, μὴ πῶς εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἔδραμον; místa nejsou s ČEP v konfliktu.

Než přikročíme k závěrům, věnujme pozornost výskytu řetězce *súkrom-* v excerpce, podle které se zpracovával Staročeský slovník. Výraz *súkromie* s platností příslovce – viz výše o Mk 4,34 v BK – má řadu výskytů ve staročeských biblích i v různých dobových výkladech biblického textu; kladl se nejčastěji na místa, kde bylo latinské *seorsum*,¹⁶ méně často za *privatim*,¹⁷ příležitostně se jím vyjádří to, co odpovídá latinskému slovesu *recludere* ‚zavřít odděleně‘,¹⁸ nebo co odpovídá latinskému *in conclavi* ‚v pokoji, v obydlí pod uzavřením‘, jemuž odpovídá i náš významový okruh SOUKROMÉ BYDLENÍ.¹⁹ Několik dokladů ze 16. století má *soukromnosti* ‚tajnosti, tajnůstky‘, např. *slepé oko soukromností pokoutních hledí a temností*.²⁰

Je tedy zřejmé, že staročeský úzus slova *soukromí* byl jiný než novočeský a pravděpodobně ještě jiné významové spektrum měly takové

¹⁶ Takové je mj. Mt 17,1 o vzetí učedníků na horu *y wede gye na horu wisoku* *súkromie* (Nový zákon Kořečkův).

¹⁷ Jde o již představené místo Ga 2,2 *kazi (=kází) lidem mezi pohaní a súkromie tiem, ge[ſ]to se nyeczoz zdachu abich snad darmo bil nebiehal nebo nebiezal* (excerptum z nejasně datovaného spisu).

¹⁸ Lv 13,21: (kněz) *zavřet jej* (malomocného) *súkromie za sedm dní / recludet eum septem diebus* (Bible pražská).

¹⁹ Reg 4,7: (Isbosech) *ſpa[ſ]ſe na ſwem lozzy* *súkromie / ille dormiebat super lectum suum in conclavi* (Bible olomoucká).

²⁰ Doklady z tzv. doby střední jsou teprve ve zpracování, přičemž mnohdy jde o texty dosud nevydané, přístupné jen na technických nosičích; proto nejsou citovány s pramennými údaji.

výrazy v době střední. Odlišnost osvětluje v hesle *soukromí* Machkův etymologický slovník:²¹

V starší době bylo *soukromí* = oddělené místo, samota (a adv. *soukromí, -í* jako v *potají*) a *soukromý; -ní* (odtud *soukromník, -ice*); nč. *soukromý* je mladší.

Závěrem shrňme: Dnešní chápání slov *soukromí, soukromý* se nekryje se staročeským a některá místa BK,²² přeložené v době střední, dokládají nechuť (i za cenu oslabení srozumitelnosti) užít slovo, jehož starý význam už nebyl jasný a nový význam, pokud se v té době vůbec objevoval, ještě nebyl pevný. Představa soukromí však není nic nekompatibilního ani s Pismem, ani se životem katolické církve v uplynulých dvou tisíciletích. Výrazy se v ČEP plauzibilně objevují

- jako ekvivalent seorsum ‚stranou‘ (nejčastěji a tradičně);
- jako ekvivalent privatim ‚odděleně‘;
- při náhradě konkrétních chápáních spíš obrazně (BK: co v uši slyšíte);
- jako eufemismus (o přikrývání nahoty).

Představa soukromého jednak ve vztahu k Bibli, jednak ve vztahu k historii i současnému životu církve patří (zdá se)²⁵ mezi poměrně málo prozkoumaná témata, která zasluhují pozornost a také si ji postupně dobývají: viz exkurz o katolických encyklopediích. Z dalších zatím nevytěžených témat srov. Bartoň (2018).²⁴

*Katedra biblických věd
Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova
Thákurova 3
160 00, Praha 6
E-mail: josef.a.simandl@gmail.com*

²¹ Machek, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého* (Praha: Academia, 1971).

²² Jde zejména o obě místa z knih Makabejských: 2Mak 4,5 a 9,26.

²⁵ To nejobvyklejší v dnešních časech, totiž internetové vyhledávání publikací o soukromém/soukromí v Bibli, naráží na vážný problém v tom, že kde která stránka obsahující texty z Bible nebo o Bibli obsahuje také ustanovení o síťové ochraně soukromí zvané zpravidla Privacy Policy. Najdou se internetové texty na sledované téma, namnoze vyvolané potřebou vyrovnat se s GDPR (srov. pozn. 8), např. <https://www.quora.com/What-does-the-Bible-say-in-regards-to-privacy-and-privacy-rights> (navštíveno 15. 10. 2018) – ale to nejsou teologické studie.

²⁴ Josef Bartoň, „Tekst biblijny i sprawy ‚zbyt powszednie‘? Na marginesie kwestii tabu językowego w tradycji czeskiego przekładu biblijnego,“ *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza* 25, č.1 (2018), s. 11–32.